

**DEVOTIO
HUNGARORUM**

10

**EGY SZENT RAKTÁR
A SACRED DEPOT**

TARTALOM / CONTENTS

EGYSZENT RAKTÁR	7
A kutatásról	9
Tárgyak és gyűjteményeik, emberi viszonyulások	9
Szimbólumok és kommunikáció	10
Tápé – a település, a nagyobb közösség	11
A tápéi temetőkápolna	12
Inventarizáció	13
A kápolna és a tápéiak	14
A kápolna tárgyai	15
A kápolna és az otthon közötti kapcsolat	18
Adatközlők	22
<i>Vukoszávlyev Zorán: Műemléki felmérés és leírás</i>	23
 A SACRED DEPOT	 27
The research	29
Objects and their collection, human attitudes	29
Symbols and communication	30
Tápé – the settlement, the wider community	31
The Tápé funeral chapel	32
The inventory	33
The chapel and the people of Tápé	34
The objects in the chapel	35
The connection between the chapel and the home – some conclusions ..	39
Informants	42
<i>Vukoszávlyev, Zorán: Survey and description of the monument</i>	43
 Irodalom / Literature	 46
A temetőkápolna tárgyainak katalógus és leltára	
/ Catalogue and inventory of the objects at the funeral chapel	49
Tárgymutató / Index	72
Képek / Pictures	83

A KÁRMELHEGYI BOLDOGASSZONY-KÁPOLNA ÉPÍTÉSZETI LEÍRÁSA

Építészeti értékeink védelme, megőrzése egyéni és közösségi identitástudatunk megerősítése érdekében kötelességünk, és egyúttal felelősségünk is egy közösség hagyományaival szemben. 2002 tavaszán a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékéről Barna Gábor megkereste a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszékét – ismerve annak több évtizedes műemlékfelmérő gyakorlatát –, hogy legyünk segítségére a tápéi temetőkápolna épületegyüttesének kutatásában. Feladatunk az értékes épületegyüttes építészeti felmérése volt, mintegy annak megmentése első lépéseként.

Az Alföld török utáni újjáépítésénél az akkor korszerűnek számító településrendezési elvek határozták meg a faluk XVIII. századi kialakítását. A régi településmagokon létrejövő, vagy a részben megmaradt településrészeket az újjátelepülés kapcsán kibővítő építkezések szabályozott keretei egésszítették ki. Az Alföldön elterjedt – mintegy korabeli típustervként – a háromosztatú házként ismert közép-magyar háztípus.

A korabeli telepítési „ajánlások” nemcsak az utca- és közintézmény-hálózatot határozták meg, hanem rendelkeztek a temetők helyéről is. Amíg a közép-korban szokás volt a templom mellett temetkezni, addig a XVIII. századi újjáépítéseknel a falvak szélére vagy távolabb, annak határába telepítették a holtak nyugvóhelyét. A kijelöléskor figyeltek a széljárásra, valamint arra, hogy a kijelölt terület ne legyen vízmosás környékén illetve vízjárta térségben.

A tápéi temetők pontos helyére nincsenek adataink. A Historia Domus alapján két újkori temetőről tudunk: az egyik a templom mellett, a másik a falun kívül volt. Valószínű ez utóbbi azonosítható a mai Öregtemetővel, de ezt a kutatások még nem döntötték el hitelt érdemlően. Annyi bizonyosra vehető a történeti források alapján, hogy az 1784-ben említett temetői kápolna az 1879-es nagy árvíz alkalmával megsemmisült. Történelmi és hitéleti jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, minthogy a tápéi lakosok a kápolna újjáépítése mellett döntöttek. Az árvíz után egy évvel már állt is az épület.

E gyors újjáépítés Miklós (Jákó) Istvánnak (1838-1895) köszönhető, aki remekként gondozta annak előtte is a kápolnát és környezetét. Az ő hitéleti buzgóságának is köszönhető, hogy a kápolna a felépítés után szakrális tárgyakkal gazdagodott, s épület-méretben is növekedett. A kápolna mellé először csak egy kis lakot épített, ami a kápolnából nyílik. Majd még életében kibővült az épületegyüttes a temetőcsősz lakásával illetve a koldusok épületrészeivel.

A kápolna és a lakás épületegyüttese fontos szerepet játszott a tápai asszonyok vallásos világában. Imahely, kisebb csodák befogadó tere és a halottaik emlékének gondozásának is keretül szolgált. Mély népeleti gyökerei miatt megőrzése műemléki megőrzését érdemes megfontolni.

Az építészeti dokumentálás alkalmával léptékhű rajzokat készítve alaposabb vizsgálatokra is sor került. Az épület állagát a szerkezetek és károsodásaik által egyértelműen meghatározhattuk. Munkánkat segítették Szögi László építész-mérnök előzetes épületstatikai tanulmányai.

Az épület az Öregtemető néven ismert, 1964 óta bezárt sírkert szélén áll. Az elsőként épült kápolna nyeregvetős tömege az utcára merőleges gerinccel fordul és a fő megközelítés felé oromzatos kiképzésű. Az utca vonalában hozzá épített további részek nyeregvetős tömege párhuzamos gerincet képez, a kápolnától távol eső vége oromzatos.

A kápolna a Rév utca felől közelíthető meg, arra nyílik főbejárata. Az oromzatos főhomlokzat középtengelye hangsúlyossá válik a kis faszerkezetű harangtoronytól, melynek sátozott lezárása felett alma-kereszt kompozíció. Az oromzat induló, tört vonalát angyalszobrok díszítik. Az oromzati mezőben, a falazatban téglakihagyásos módon kialakítva, latinkereszt látható. Az egyszerű nyeregvetős épület falai vakoltak, a cementes lábazat felett fröcskölt kialakítással, fehérre meszelve. Az oltártér felett a nyeregvető csúcsán kettős kereszt található.

A kápolna tere egyszerű kiképzésű, az egyhajós tér az oltárnál poligonálisan zárul. Az északi oldalfalon nagyméretű ablak, az oltár színes-üveg betétes kisebb ablakok északnyugat és délnyugat irányában. A kápolna a telepítésből adódóan nyugatra tájolt. Jelentős ékítménye a historikus formálású főoltár, mely az épület tengelyében helyezkedik el, kissé alaprajzilag kissé belemetszve a falazatba. (A szakrális vonatkozású bútorzatról részletes leltár készült, ezért tanulmányunkban ezek ismertetésétől eltekintünk. Lásd a tanulmány-kötet további munkáit.)

Az épület alapozása igen csekély mélységről induló, nagyméretű téglából kialakított sávalap. A kis alapozási mélység okozza a tapasztalható süllyedéseket, ezek azonban eddig nem váltottak ki veszélyes elmozdulásokat. A felmenő szerkezetek vízszigetelése az 1967-es javításoknak köszönhetően bitumenes lemez, amely azonban mára elkorhadt, feladatát nem látja el. A falazat nagyméretű téglából készült. Káros süllyedésekből adódó repedések törnek meg több helyütt is a faltestet, ezek azonban megállapodott alakváltozásoknak tűnnek. Az ún. pólyás földmszerkezet gyenge keresztmetszetű, 10x10-es gerendázatát az épület tengelyében haladó méretes fél-gömbfához kötötték fel, még ezt is ki kellett azonban váltani keresztirányú gerendákra. Az épület egész szerkezete a folyamatos állagromlás ellen tett nem igazán hatékony lépések sorozatát mutatja. Egy átgondolt rekonstrukció alkalmával a felesleges részeket el kell távolítani. A tetőszerkezet kétállásos fedélszék derékszzelemmel. Az épületet kettős hód-farkú cserép fedi.

A kápolna déli falához csatlakozóan, a hajóra merőlegesen helyezkednek el a „lakások”. A néhai remete lakhelyéül szolgáló épületrészt ma pap-öltöztetőnek használják, mintegy sekrestyeként. A szobát egy kisebb majd nagyobb méretű helység követi dél felé. A tengelyesen összenyitott szobákból az egykor konyha-

ként használt előszobából lehet az utca felé kilépni. Az épületet külön megközelítéssel nyíló előtér-szoba egység zárja le.

A déli épületrészek állaga igen rossz. A lakrészekre általánosan elmondható, hogy a mai lakhatási igényeket nem elégítik ki. Az épületszárny alapozása néhány sor nagyméretű téglá. Szigetelésként a korszaknak megfelelően csak colos (ujjnyi vastag) deszka-lap került, mely mára szinte teljesen elkorhadt. Az utólagosan téglá-aláfalazások sorai közé behúzott bitumenes lemez is elavult. A falazat agyaghabarcsba rakott vályogtégla, mindkét oldalán tapasztva és meszelve. A földemgerendákra felfekvő deszkázatot felülről agyaggal tapasztották be. A fedélszerkezet egyállásos. A héjazat változó méretű agyagcserép, jelentős pót-lásokkal.

Mindkét épületrésznél az ablakok gerébtokos kialakításúak, az ajtók ácsbokosak. A lakórésznél a nyílásrend egyenetlen, a belső helységek alaprajzi elrendezéséhez funkcionálisan igazodik. Az utcai oldalon és a déli végfalnál az épület körül láptégla burkolat található, a kápolna előtt és azt körbefogóan beton járda van.

Az épületek állagának romlásában nagy szerepet játszik a vizesedés. A régi, elavult vagy nem elégséges szigetelés miatt a falak erősen nedvesednek, amely a téli fagyok miatt különösen a vályogfalakat veszélyezteti. Az épület lakórészeinél a falak szétfagytak, statikai állékonyságukat elvesztették. Az épület egyes részei életveszélyesek. A kápolna erősebb szerkezetei még bírják az idő pusztító hatásait, felújítás nélkül azonban nem sokáig.

A helyszíni vizsgálatok alapján úgy ítéljük meg, hogy egyes épületrészek elbontása elkerülhetetlen. Az épületegyüttes egyedisége miatt azonban a lebontott épületrészeket korszerű szerkezetekkel javasoljuk visszaépíteni. Szakszerű tervezéssel és gondos kivitelező munkával a jobb állapotban levő kápolna és a hozzá közvetlenül csatlakozó épületrész állapota fenntartható, javítható. Csak így menthető meg az épületegyüttes. Bármely részének végleges elbontása az épületcsoport egészének művelődéstörténeti értékét csökkentené, megtörné eszmei egységét.

A temetőkápolna és a hozzá kapcsolódó épület Magyarországon egyedülálló egységet alkot, mely egyedisége miatt mindenképp megőrzendő. Az épületegyüttes műemléki megmentését ezért nagyon fontosnak tartjuk. Az építészeti dokumentáció, a rajzok elkészítése a védettség alá helyezés első lépése lehet csak. Ezt alapos levéltári történeti kutatásnak és további helyszíni vizsgálatoknak kell követniük. Végül pedig az épületegyüttest jelentőségének megfelelően be kell mutatni, s utódaink számára meg kell őrizni. Ezért felelősek vagyunk.*

* Építészeti felvételezés *Bujdosó Ildikó* abszolválta építész és *Vukoszávlyev Zorán* építész munkája, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építésmérnöki Kar Építészettörténeti és Műemléki Tanszék.

ARCHITECTURAL DESCRIPTION OF THE CHAPEL OF OUR LADY OF MOUNT CARMEL

It is our duty to protect and preserve our architectural values in order to strengthen our individual and collective identity, and at the same time also our duty to the traditions of a community. In spring 2002 Gábor Barna of the Department of Ethnology of Szeged University approached the Department of Architectural History and Historic Monuments of the Budapest Technical and Economics University – aware of our decades of experience in surveying historic monuments – seeking our help in research on the funeral chapel buildings in Tápiószek. Our task was to make an architectural survey of this valuable structure, as the first step in its rescue.

In the reconstruction on the Great Plain following the expulsion of the Turks in the 18th century the layout of villages was determined by principles of settlement design that were modern at the time. The rebuilt or partly surviving cores of old settlements were supplemented with new construction to accommodate settlers and carried out in a regulated manner. The Central Hungarian house type, divided into three sections, was widely used on the Great Plain as a standard design of the time.

The settlement “recommendations” of the time not only laid out the network of streets and public institutions, but also designated the site of the cemetery. While in the Middle Ages it was the custom to bury beside the church, in the reconstruction in the 18th century cemeteries were located at the edge of the village or even further out, in the fields. The direction of the prevailing wind was taken into account when selecting the site, and care was also taken to ensure that there was no rainwash or watercourse in the area.

We have no data on the precise site of the Tápiószek cemeteries. We know from the *Historia Domus* that there were two cemeteries in modern times: one beside the church and the other outside the village. Probably the latter is today's Old Cemetery, but researchers have not yet found conclusive evidence for this. It is certain from the historical sources that the funeral chapel mentioned in 1784 was destroyed in the Great Flood of 1879. The fact that the people of Tápiószek decided to rebuild the chapel is clear proof of its historical and religious significance. One year after the flood the building was already standing.

This rapid reconstruction was thanks to István Miklós (Jákó) (1838-1895) who had cared for the chapel and its environment even earlier, as a hermit. It was also through his religious zeal that the chapel was enriched with sacred objects after its construction, and later the building was expanded. At first he built only a small dwelling beside the chapel, opening from the chapel. Later, still in his lifetime, a home for the cemetery caretaker and a section to house beggars were added.

The chapel and home played an important role in the religious world of the women of Tápi. It served as a place of prayer, a space for minor miracles and a place to tend the memory of their deceased. Because of its deep roots in folk life it is worth considering its preservation as a historic monument.

The architectural documentation included the drafting of scale drawings and thorough investigations. We were able to determine the state of the building beyond doubt through the structures and their damages. Preparatory structural engineering studies by László Szögi, structural engineer, helped us in our work.

The building stands at the edge of the cemetery known as Old Cemetery, which has been closed since 1964. The saddle-roofed mass of the chapel, which was built first, stands at right angles to the street and has a gable over the main entrance. The sections added later along the line of the street also have a saddle-roof which forms a parallel ridge; the end furthest from the chapel has a gable.

The chapel can be approached from the main entrance opening off Rév Street. The central axis of the gabled main façade is given emphasis by the small wooden belltower with an apple-cross composition above the end of the roof. The initial, broken line of the gable is decorated with statues of angels. A Latin cross has been formed in the gable field by the method of leaving gaps in the brickwork. The walls of the simple saddle-roofed building are plastered and whitewashed above the cement base which has a spattered surface. There is a double cross at the top of the roof above the altar space.

The interior space of the chapel is simple: the single-aisled space ends polygonally at the altar. There is a large window on the north side wall and smaller, coloured glass windows at the altar facing towards the north-west and south-west. Due to its location the chapel is oriented towards the west. The historicist main altar placed in the axis of the building is an important decoration; at the base it is slightly indented into the wall. (Since a detailed inventory has been made of the sacred furnishings, these will not be described here. See the other studies in this volume.)

The foundation of the building is a very shallow continuous footing made of large bricks. It is this small depth of the foundation that is causing the subsidences which, however, have not yet resulted in dangerous shifts. The upper structures are insulated with bitumen sheeting installed during repairs in 1967, but this has now rotted and no longer serves its purpose. The walls are of large bricks. The body of the wall is broken in a number of places by cracks resulting from the subsidence, but these appear to be settled changes of form. The original ceiling structure was a weak 10x10 timber framework attached to a large split round timber running along the axis of the building, but even this had to be replaced by crossbeams. The entire structure of the building shows a series of not really effective measures taken to counter the continuous deterioration of its state. When a carefully considered reconstruction is undertaken, the superfluous parts must be removed. The roof structure is a double braced framework with a purlin. The roofing is double round-ended tiles.

The "flats" are located at right angles to the aisle, attached to the south wall of the chapel. The section once serving as a dwelling for the hermit is now used as a vestry where the priest changes. The room is followed by a smaller and then

a larger room towards the south. The rooms open one into the other along their axis and there is an exit to the street through the entrance hall once used as a kitchen. The building ends with a unit consisting of vestibule and room having a separate entrance.

The southern sections of the building are in a very poor state. In general it can be said that the dwelling sections do not meet today's requirements. The foundations of this wing of the building consist of a few rows of large bricks. Following the practice of the time, the only insulation provided was an inch-thick board which has almost entirely rotted away. The bitumen sheet placed between the courses of brick foundation added later is also outdated. The walls are mud-bricks laid on a clay mortar, plastered with mud and whitewashed on both sides. The ceiling boards resting on the main roof beams was plastered with mud from above. The roof structure is single-braced. The roofing is of clay tiles of various sizes with large areas repaired.

In both sections of the building the windows are of simple structure while the door frames are carpentered. In the dwelling section the windows and doors are unevenly spaced, the layout of the interior is determined by the function. Along the street side and at the southern end wall there is brick paving around the building; in front of the chapel and around it there is a concrete footpath.

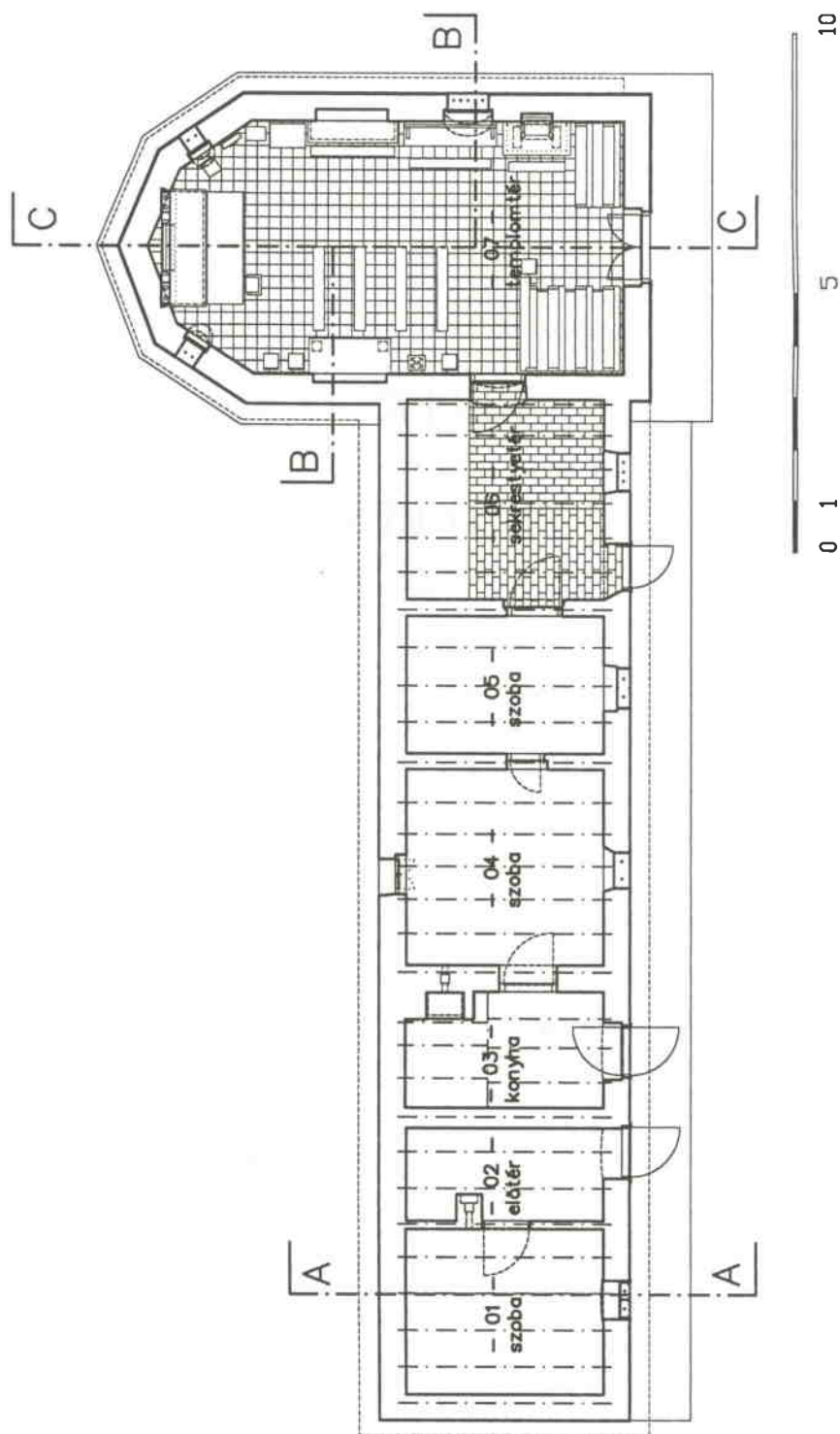
The rising damp is a major factor in the deteriorating state of the buildings. Because of the old, outdated or inadequate insulation, the walls are very damp, endangering the mud-brick walls in particular due to winter frosts. The walls have been seriously damaged by freezing in the dwelling part of the building and have lost their static stability. Parts of the building are dangerous. The stronger structures of the chapel still withstand the destructive effects of time but will not last much longer without renovation.

Our investigations made on the spot show that parts of the building will have to be demolished. However, because of the unique character of the buildings, we recommend that the demolished sections be rebuilt with modern structures. With expert planning and careful execution, the chapel and the section of building immediately adjoining it, in a better state, can be maintained and repaired. Only in this way can the group of buildings be rescued. The permanent demolition of any part of the building would detract from the cultural historical value of the group as a whole and would break its ideological unity.

The funeral chapel and the adjoining building form a whole unique in Hungary which should definitely be preserved. We therefore consider it very important to rescue the group of buildings as a historic monument. The architectural documentation, the preparation of the drawings are only the first step towards listing the building. This must be followed by thorough historical research in the archives and further investigations on the spot. Finally, the group of buildings must be presented to the public in a way appropriate to its significance, and preserved for future generations. This is our responsibility.*

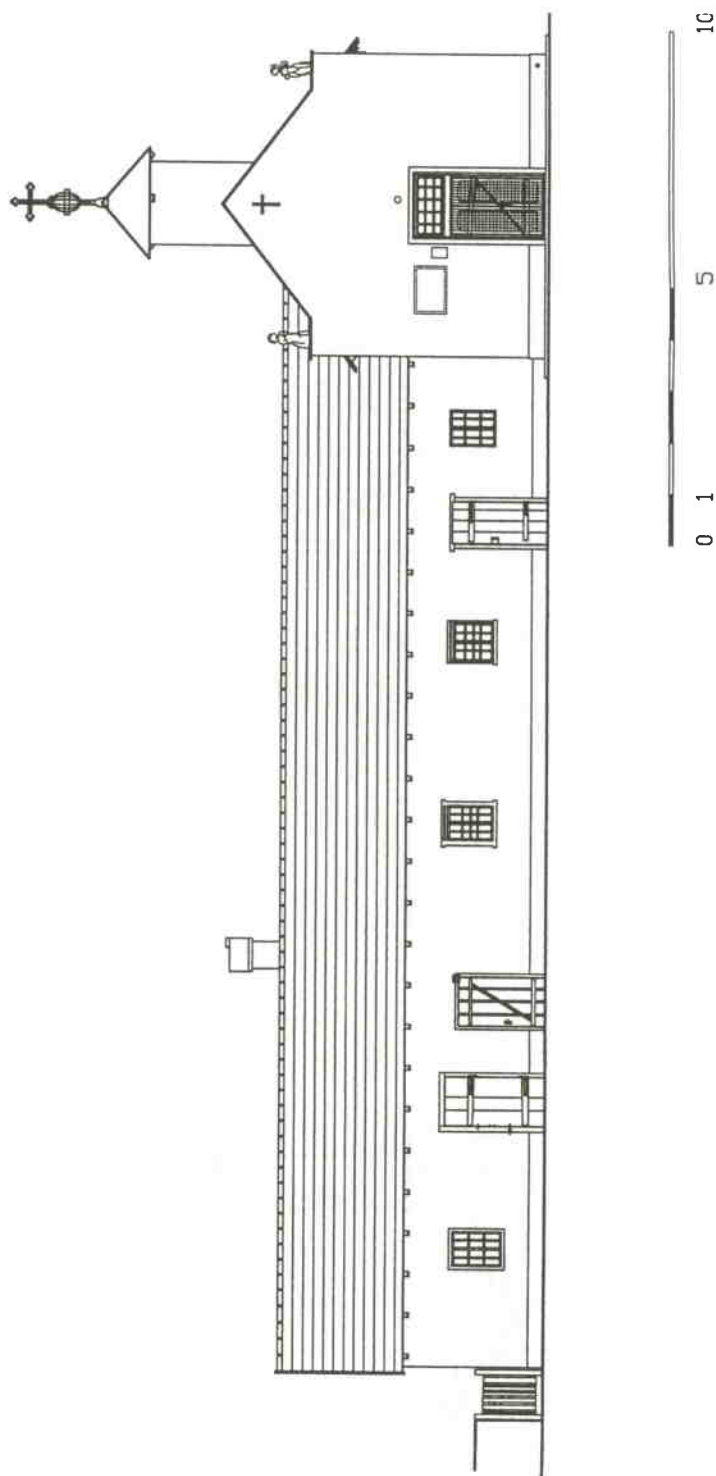
* The architectural survey was made by Ildikó Bujdosó graduate architect and Zorán Vukoszályev architect, Department of Architectural History and Historic Monuments of the Budapest Technical and Economics University.

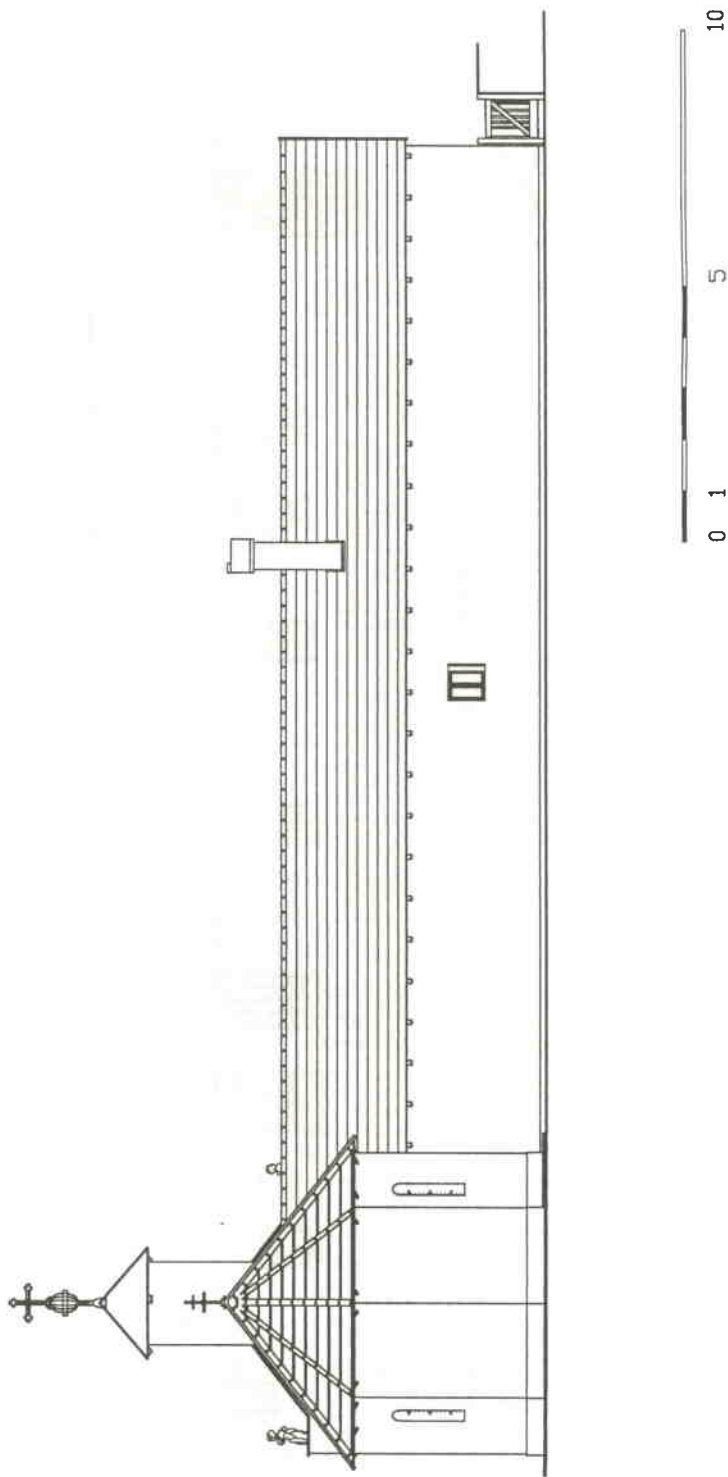
i. kép Kápolna és kiszolgáló épület. Alaprajz

Fig. i. Chapel and the house of the caretaker of the cemetery. Ground-plan

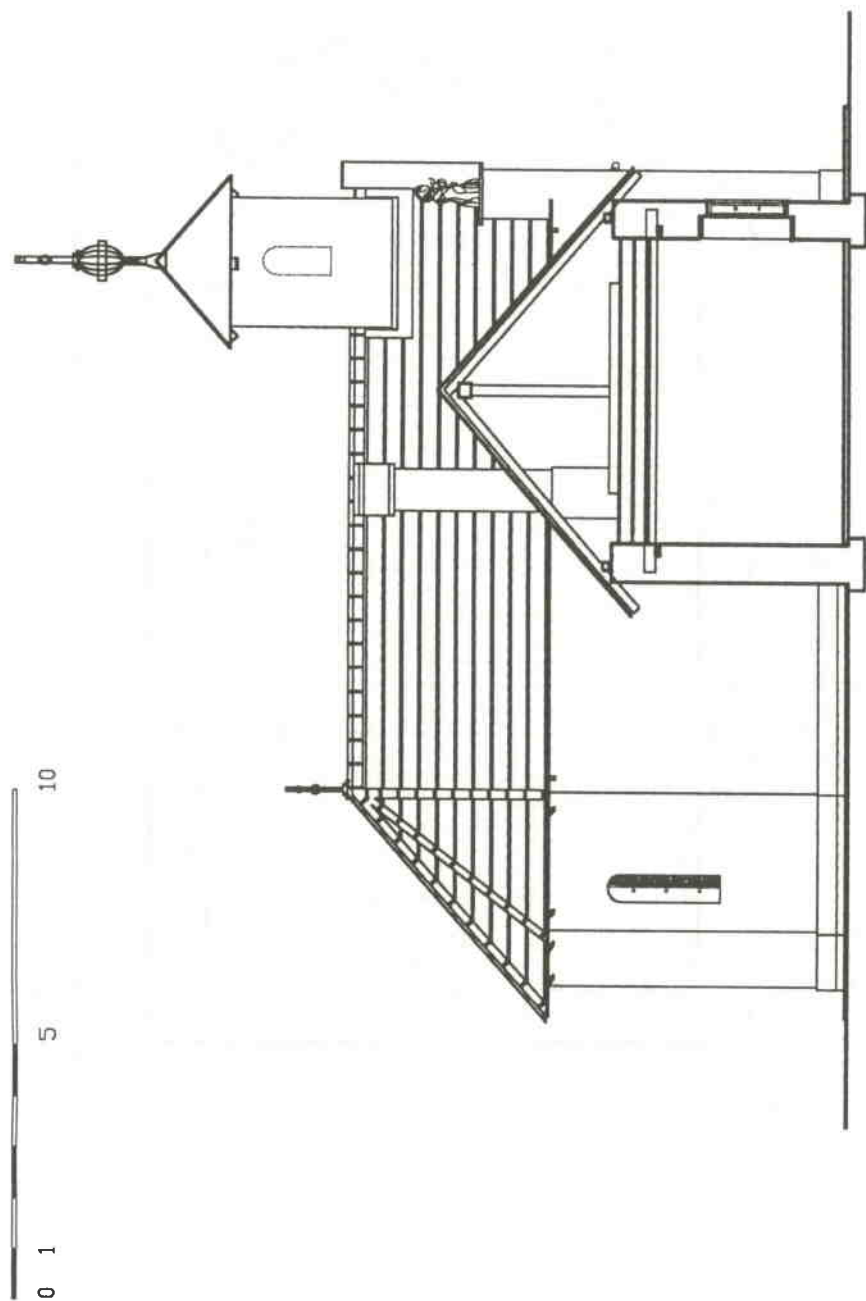
ii. kép Kápolna és kiszolgáló épület. Keleti homlokzat

Fig. ii. Chapel and the house of the caretaker of the cemetery. East front

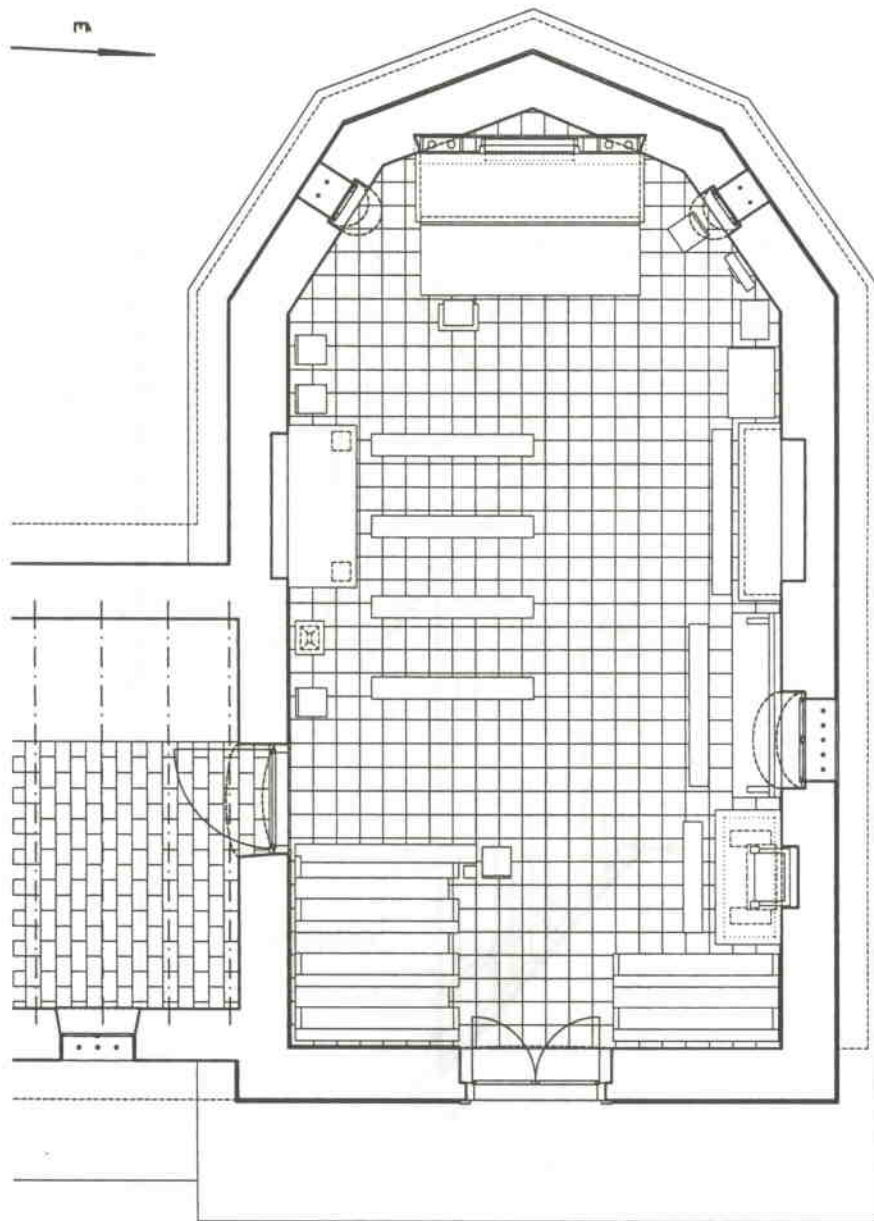
iii. kép Kápolna és kiszolgáló épület. Nyugati homlokzat

Fig. iii. Chapel and the house of the caretaker of the cemetery. West front

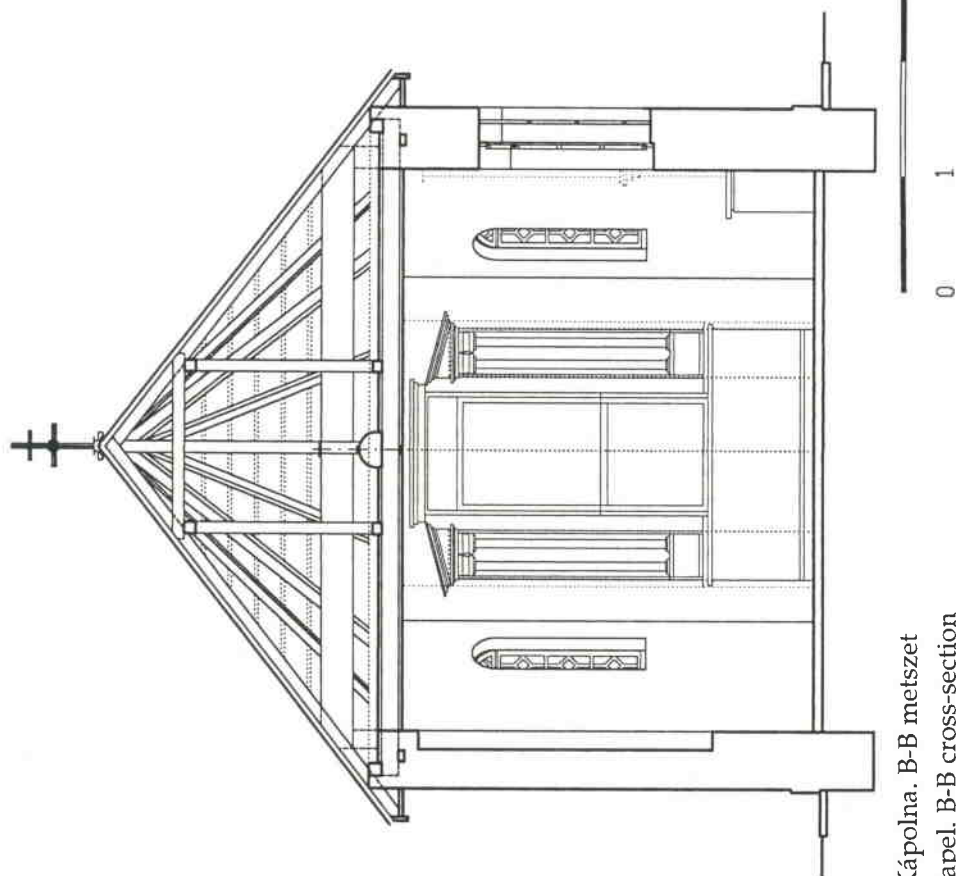
iv. kép Kápolna és kiszolgáló épület. A-A metszet

Fig. iv. Chapel and the house of the caretaker of the cemetery. A-A cross-section

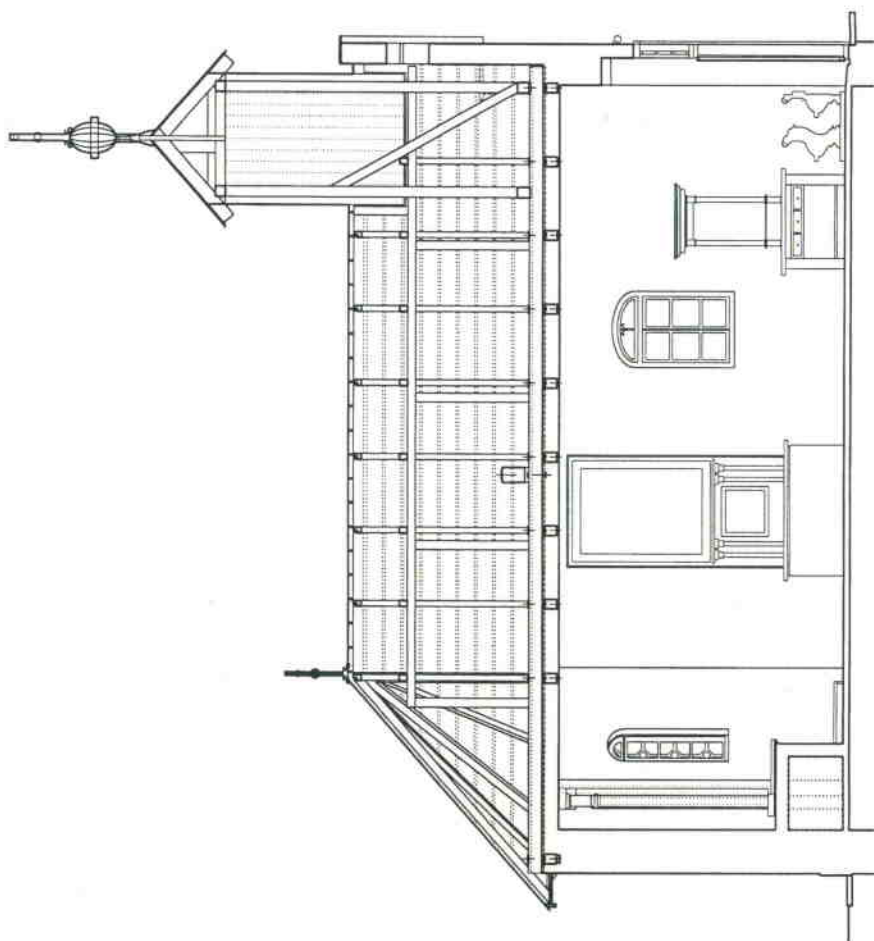
V. kép Kápolna. Alaprajz
Fig. V. Chapel. Ground-plan

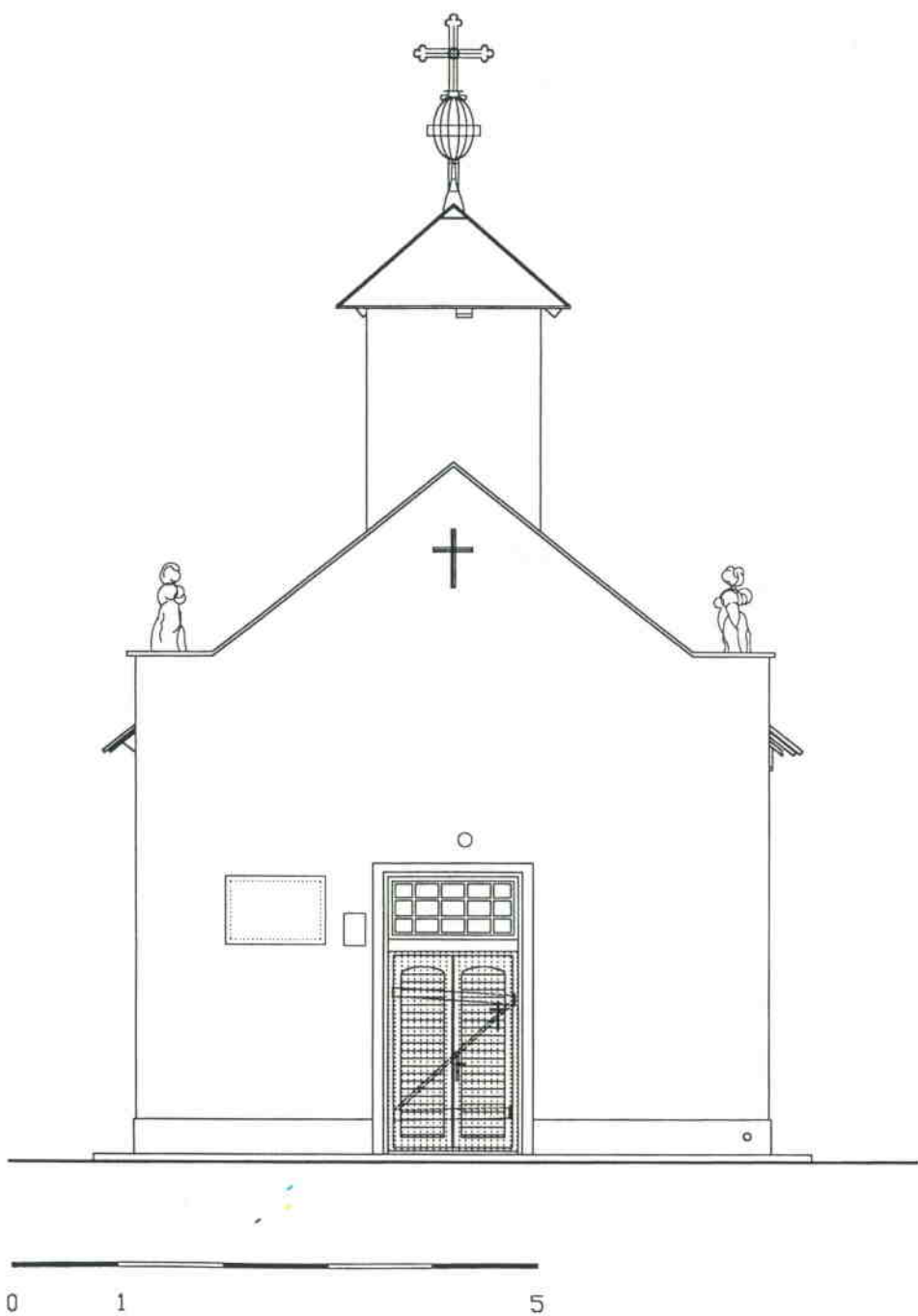

vi. kép Kápolna. B-B metszet

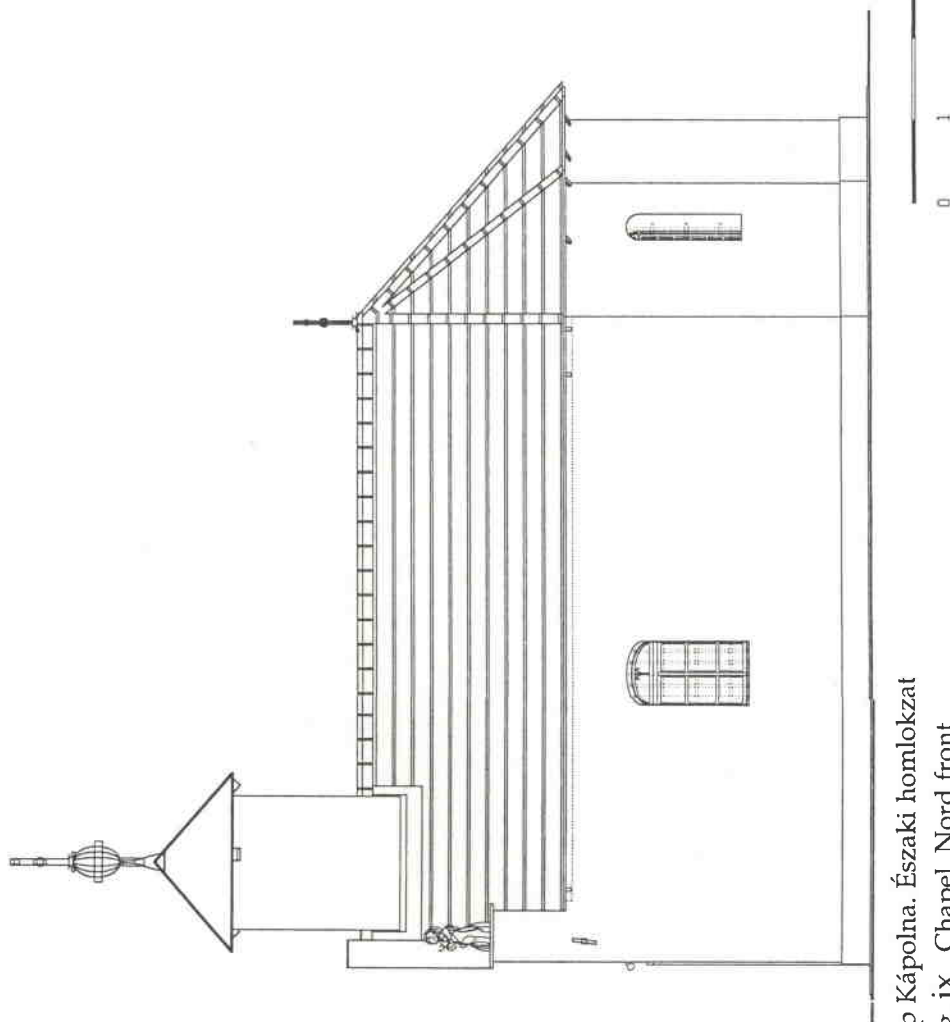
Fig. vi. Chapel. B-B cross-section

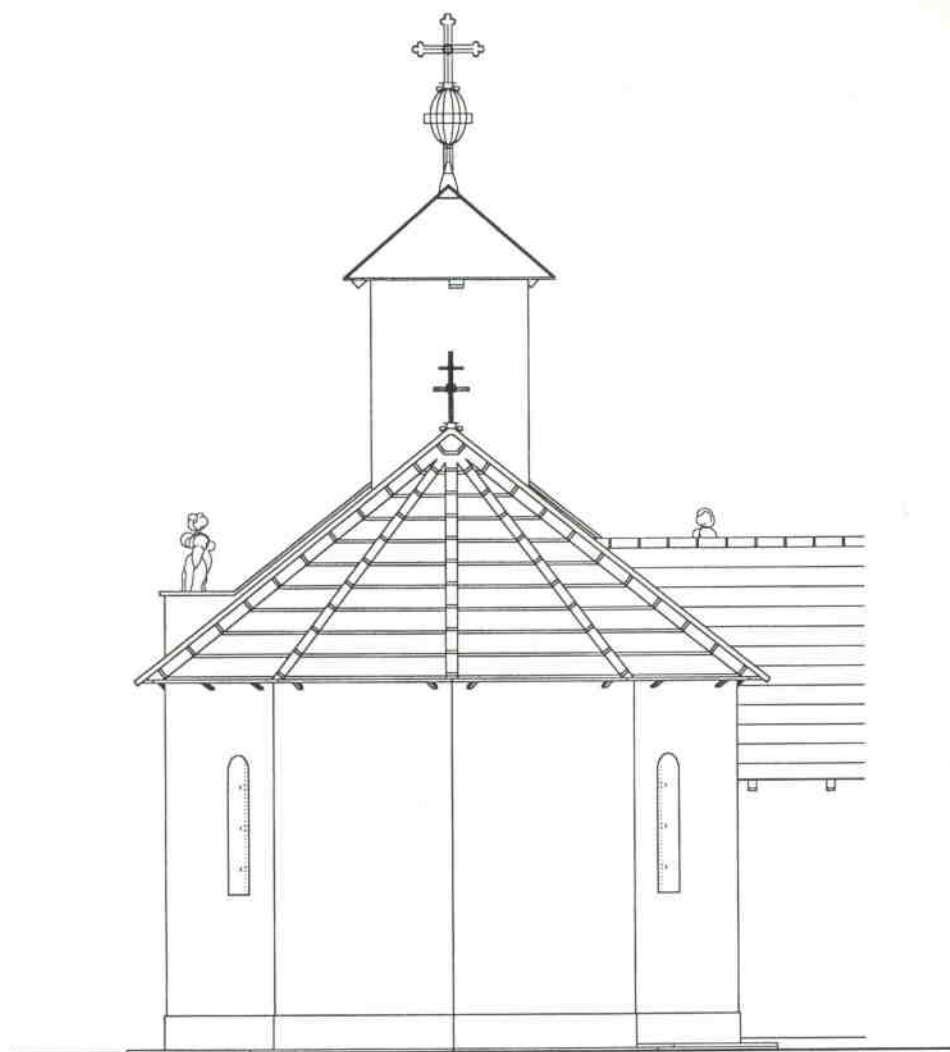
vii. kép Kápolna. C-C metszet
Fig. vii. Chape. C-C cross-section

viii. kép Kápolna. Keleti homlokzat
Fig. viii. Chapel. East front

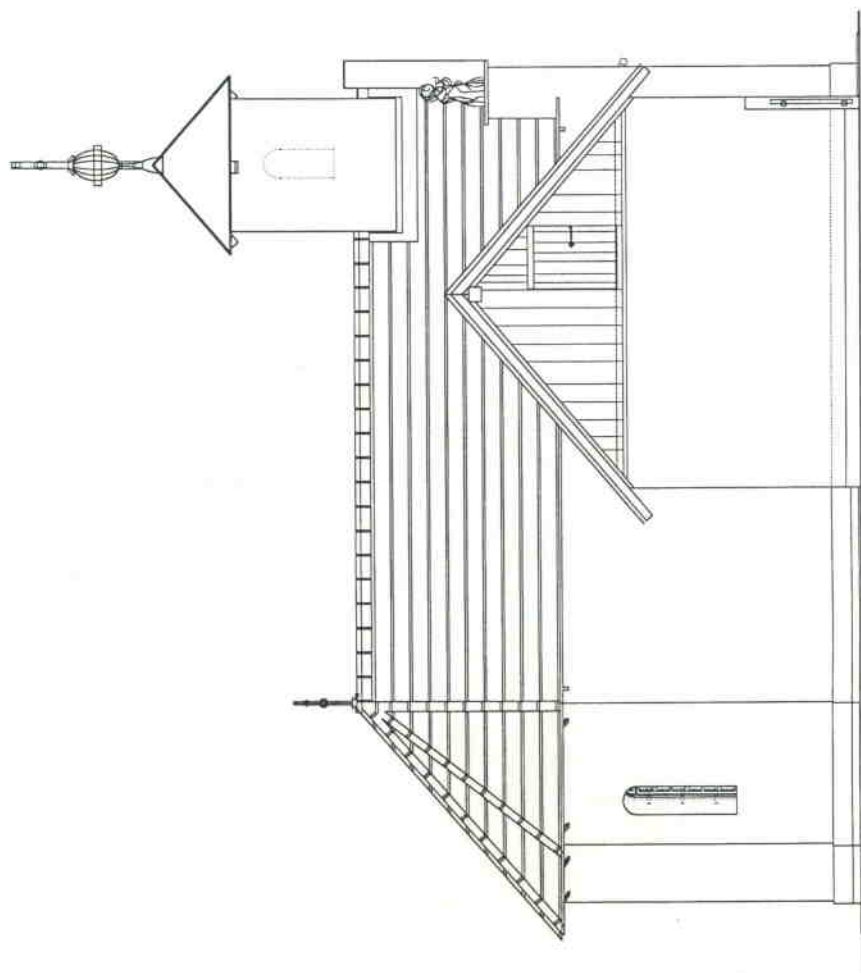

ix. kép Kápolna. Északi homlokzat
Fig. ix.. Chapel. Nord front

x. kép Kápolna. Nyugati homlokzat
Fig. x. Chapel. West front

xi. kép Kápolna. Déli homlokzat
Fig. xi. Chapel. South front